

‘Het is voor u allen’

Religieus ritueel annex christelijke liturgie in een keuzecultuur

‘Goed weekend’ wensen de collega’s elkaar op de vaste vrijdagmiddagborrel toe. Bij de koffieautomaat op de maandagmorgen blijkt vervolgens wát het afgelopen weekend goed heeft gemaakt; namelijk het weer, de geleverde sportprestaties en de ontmoetingen met vrienden of familie. Kerkgang en geloof kunnen daarbij ook aan de orde komen, maar dat lijkt minder vanzelfsprekend. Het bijwonen van een viering, in de lokale geloofsgemeenschap of in de context van een instelling, behoort tot de activiteiten van de vrije tijd en heeft een keuzekarakter gekregen. De kerkgang is geen gewoonte, maar een afweging geworden.

Wie deelneemt aan rituelen en vieringen, doet dat welbewust, soms op reguliere basis, maar steeds vaker vanuit een keuze voor het moment of een bepaalde gebeurtenis. Patronen van kerkgang veranderen en wie vroeger misschien één keer per week naar de kerk ging, doet dat nu wellicht één keer per maand, want de overige zondagen krijgen andere bezigheden de prioriteit. Kerkgang hangt af van de voorkeuren van het netwerk waarin je je op dat moment bevindt en hoort bij de activiteiten die doelbewust worden ingepland. Dat brengt met zich mee dat de geloofsgemeenschap samenkomt in sterk wisselende samenstellingen

rondom een vaak kleiner wordende, vaste kern. De centraliteit van de weekendviering als liturgische spil van de geloofsgemeenschap is vervangen door fluïde vormen van momentane gemeenschap. Voor dit themanummer van *Handelingen* is de vraag dan ook ‘hoe kerken inspelen op deze veranderingen in participatie aan liturgische vormen en hoe dit raakt aan een bredere opbloei van religieus ritueel handelen in de publieke ruimte’.

Veelkleurige vraag

Barnard heeft al eerder overtuigend aangetoond dat vaste liturgische vormen en stijlen onder druk staan: waar voorheen verschillende

kerkgenootschappen en stromingen hun eigen herkenbare liturgische stijl vormgaven, zien we nu steeds meer *blended worship* en een *bricolage* aan elementen van verschillende tradities die elkaar binnen één viering of één geloofsgemeenschap aanvullen en afwisselen (Barnard 2009, 19vv). Globaliserende tendensen waarin ‘Praise & Worship’ het hoofdmenu vormen, hebben hun uitstraling via de multimedia en beïnvloeden ook de lokale tradities. Tegelijkertijd ontstaat nieuwe ‘enclavevorming’, doordat juist lokale tradities een eigen identiteit in sterk afgebakende vormen tot uitdrukking brengen.

In de liturgiewetenschappen wordt steeds duidelijker gesteld dat bestudering die begint bij de centraliteit van de weekendviering, of bij een centraal bepaalde en eenvormige invulling van de liturgie, niet meer strookt met de empirische werkelijkheid en dat andere verklaringsmodellen en theologische overwegingen nodig zijn om gegroeide praktijken te evalueren. Voorgangers hebben daaraan ook behoefte. Zij voelen de druk van de veelkleurige vraag en ervaren zowel de kracht als de beperkingen van oude tradities en nieuwe vormen naast elkaar en door elkaar heen.

Persoonlijke toespitsing

Naast de variëteit én voorgeschreven zondagmorgenliturgie zelf, zien we allerlei alternatieven van kerkelijke liturgie ontstaan, in de rooms-katholieke traditie als ‘parakerkelijke’ liturgie aangeduid wanneer het zich bevindt buiten de voorgeschreven orden van dienst. Dit verschijnsel is overigens niet

nieuw in de geschiedenis van de liturgie, die vanouds de spanning kent tussen een monopolistische claim van religieuze instituties en vernieuwingsbewegingen die zich na verloop van tijd eveneens transformeren tot bewaarders van gestold erfgoed. Vandaag de dag geldt echter dat zowel gestolde traditie als vernieuwing zich niet alleen na, maar vooral ook naast elkaar en in onderlinge wisselwerking voordoen. Oude en nieuwe betekenissen lopen door elkaar heen en maken de vraag naar normatieve ijkpunten voor wat christelijk of niet christelijk is ook bijzonder complex.

Waar de klassiek kerkelijke liturgie buiten beeld is geraakt of de aansluiting met de vraag en behoefte van de mensen mist, kiezen individuen zelf uit de inhoud en vormen die op de rituele en spirituele markt aangeboden worden en waarbij een langduriger binding met een bestaande gemeenschap niet verondersteld of verlangd wordt. Vooral scharniermomenten in de levensloop vragen om een rituele vormgeving en zijn extra gevoelig voor maatwerk en op het individu toegespitste vormen. De kerken bieden hierbij veelal ruimte voor persoonlijke toespitsing zoals die vanouds bij de *casualia* hoort, maar zoeken tegelijkertijd bewust naar een identiteitsvormige kern van waaruit het liturgisch handelen vorm krijgt, om te voorkomen dat zij zichzelf louter tot het gewraakte ‘u vraagt, wij draaien’-consumentisme veroordelen.

Tegelijkertijd proberen kerken en religieuze instellingen, vooral vanuit missionaire motieven, de markt van het religieuze ritueel te heroveren, teneinde ook de mensen buiten de

kerkdeuren te bereiken en opnieuw de publieke ruimte te claimen als liturgische ruimte voor netwerkachtige samenkomsten en *events*. Er ontstaat nieuwe, flexibele en door de kerk gearrangeerde liturgie in de publieke ruimte, zoals het geval is bij de uitvoering van *The Passion* in Nederland, een eigentijdse vertolking van het lijdensevangelie in de inscenering van het alledaagse leven met muziek vanuit de popcultuur.

Op andere plaatsen gebeurt min of meer het omgekeerde: een vanouds bij uitstek kerkelijke ruimte, de preekstoel in het kerkgebouw, wordt uitgeleend aan een niet-traditioneel kerkelijke spreker om vanuit het seculiere perspectief in gesprek te gaan met bijbelse teksten. Deze beide en andere vormgevingen van hedendaags ritueel stijgen uit boven het perspectief van de individuele levensloop en overstijgen de grenzen tussen het profane en het sacrale.

De hele wereld

In dit themanummer van *Handelingen* concentreren wij ons op enkele van deze verschijningsvormen en beschouwen we die aan de hand van de gestelde vraag naar de relatie tot het verschijnsel van het religieuze ritueel in meer algemene zin. Daarbij bedoelen we met ritueel de ‘al dan niet religieuze symboolhandeling, met een min of meer herkenbaar en herhaalbaar patroon en verloop’ (Barnard en Post 2001, 9), zoals dat vooral bestudeerd wordt vanuit de etnologie. Hierbij gaat het dus om heel het palet van symbolisch handelen in onze cultuur. Liturgie definiëren we in navolging van beide auteurs als ‘de rituele repertoires waarmee christelijke geloofsgemeenschappen hun geloof

tot uitdrukking brengen’ (idem, 9) en waarbij een theologische intentie met betrekking tot de beoogde participatie niet achterwege kan blijven.

Want dat kerken zich zo nadrukkelijk blijven positioneren met een liturgie die misschien wel juist in haar gratuïteit betekenis claimt voor de hedendaagse cultuur, is een uitvloeisel van het denken over Christus als hart van een christelijke liturgie die de reikwijdte van de wereld op het oog heeft: ‘Het is voor u allen.’ <

Literatuur

- Barnard, M. (2009). *Panorama Zondag*, verbonden en geworteld. In: Louis van Tongeren (red.). *Liturgie op maat. Vieren in het spanningsveld van eenheid en veelkleurigheid*. Heeswijk: Berne Meander.
- Barnard, M. en Post, P. (2001). *Antropologische kernwoorden van de liturgie*. Zoetermeer: Meinema.
- Tongeren, L. van (2009) Liturgische verscheidenheid en uitwaaiend religieus ritueel. In: Louis van Tongeren (red.) *Liturgie op maat. Vieren in het spanningsveld van eenheid en veelkleurigheid*. Heeswijk: Berne Meander.
- Ploeger, M. (2009). Jezus Christus, de kerk en de wereld. In: Louis van Tongeren (red.). *Liturgie op maat. Vieren in het spanningsveld van eenheid en veelkleurigheid*. Heeswijk: Berne Meander.
- Groot, K. de (2009). Vaste kaders, fluïde vormen. Kerkelijke liturgie voorbij kern en marge. In: Louis van Tongeren (red.). *Liturgie op maat. Vieren in het spanningsveld van eenheid en veelkleurigheid*. Heeswijk: Berne Meander.
- Vreekamp, H. (2010). *De tovenaer en de dominee. Over de verschijning van God*. Zoetermeer: Boekencentrum.

Ciska (dr.F.) Stark is universitair docent Homiletiek en liturgiek aan de Protestantse Theologische Universiteit. fstark@pthu.nl